

Trabzon/Ortahisar Fatih Büyük Camii'nin Bölgedeki Turizm Bağlamında Yarattığı Sürdürülebilir Gelişim

Funda KURAK AÇICI^{1,*}, Olcay KÖSE²

¹Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yrd. Doç. Dr.

²Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü Karadeniz Teknik Üniversitesi, Y.L. Öğrencisi
[*fundaacici@gmail.com](mailto:fundaacici@gmail.com)

Geliş tarihi : 16.09.2017 , Kabul tarihi : 07.11.2017

ÖZET

Sürdürülebilir turizm, mevcut turistlerin ve ev sahibi toplumların istek ve beklentilerini karşılayan, ekonomik, sosyal, estetik talepleri öngören, kültürel bütünlüğün, zorunlu ekolojik süreçlerin, biyolojik çeşitliliğin ve yaşam destek sistemlerinin devamlılığının sağlandığı bir planlama sürecidir. Farklı çevrelerde farklı kültürlerin ortaya çıkması, kültürleri tanıma isteğini gündeme getirmiş, bu durum eğlenme-dinlenme talebi ile birlikte turizmin gelişmesine, coğrafya-kültür ve turizm arasındaki ilişkinin güçlenmesine neden olmuştur.

XX. yüzyılının en hızlı gelişen endüstrilerinden biri hiç şüphe yok ki turizmdir. Turizmin bu denli hızlı gelişmesi, kendi içinde çeşitlenmeye ve kültür turizmi olarak adlandırdığımız turizmin doğmasına neden olmuştur. Genelde kültürel değerler üzerine kurulmuş bir turizm çeşidi olarak ifade edebileceğimiz kültür turizmi, birçok değişkeni bünyesinde barındırmaktadır. Bu değişkenler, bölgesel veya ulusal boyutta farklılık yaratmakta ve ortaya çıkan bu farklılık günümüzde turizm hareketlerini şekillendirmektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesi sürdürülebilir turizm yaklaşımına göre doğası kadar, kendine özgü mimarisi ile de farklı bir kültürel zenginlik barındırmaktadır. Kültürel turizmin sürekliliğinin sağlanması, doğası kadar mimarinin de korunması ve yaşatılması ile mümkün olmaktadır. Turizm düşüncesi olarak sürdürülebilirlik, turizm aktivitesinin yapıldığı fiziksel çevreyi ve orada yaşayan halkın sosyal yapısını koruyan ve ekonomik açıdan verimlilik sağlayan bir olgudur.

Çalışma kapsamında; Doğu Karadeniz Bölgesinin alternatif turizm faaliyetleri, tarihi çevresi ve Ortahisar mahallesinde yeni kültür merkezinin batısında yer alan Bizans döneminin Trabzon'daki en önemli dini yapısı olan Chrisokephalos Kilisesi, bugünkü adı ile Ortahisar Fatih Büyük Camii ele alınacaktır. Bugün Trabzon'da Osmanlı sanatının en iyi süsleme örneklerinin yansıtıldığı camii olarak bilinen Ortahisar Fatih Büyük Camii'nin bölgedeki turizm bağlamında yarattığı sürdürülebilir gelişimi irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Kültür Turizmi, Trabzon, Ortahisar Fatih Büyük Camii

Sustainable Development Created By The Trabzon/Ortahisar Fatih Great Mosque In The Scope Of Tourism In The Area

ABSTRACT

Sustainable tourism is a planning process which meets the needs and expectations of existing tourists and hosting societies, foresees economic, social and aesthetic demands, facilitates the continuity of cultural integrity, obligatory ecological processes, biological diversity and life support systems.

The emergence of different cultures in different environments has brought about the desire for knowing cultures, and this has led to the development of tourism together with the demand for recreation-relaxation and caused the strengthening of the relationship between geography-culture and tourism.

There is no doubt that one of the fastest growing industries of the XXth century is tourism. This fast pace at which tourism develops has caused tourism to diversify within itself and the emergence of the type of tourism called culture tourism. Culture tourism which can be generally defined as a kind of tourism based on cultural values, accommodates many variables. These variables create a difference at the regional or national level and this difference shapes the tourism activities.

Eastern Blacksea Region hosts a different cultural richness with its nature as well as its unique architecture in terms of the sustainable tourism approach. The sustainability of cultural tourism is made possible through protecting and sustaining not only nature but the architecture. As an idea of tourism, sustainability is a phenomenon which provides productivity in terms of economy and protects the physical environment where the tourism activity is done and the social structure of the people living there.

In the scope of the study; alternative tourism activities at Eastern Blacksea region, its historical environment and the Chrisokephalos Church known today as the Ortahisar Fatih Great Mosque which is the most important religious building of the Byzantine period in Trabzon, located in Ortahisar district to the west of the new cultural center, is going to be dealt with. The Ortahisar Great Mosque, which is known as the mosque where the best examples of the Ottoman ornamentation art is reflected in Trabzon currently, is going to be examined in terms of the sustainable tourism it creates in the tourism of the region.

Keywords: Sustainable Tourism, Culture Tourism, Trabzon, Ortahisar Fatih Great Mosq

GİRİŞ

Sürdürülebilir turizm; ekonomik gelişme, çevresel kaynakların korunması ve yerel halkın sosyal fayda elde etmesi bakımından bir denge unsuru olarak kabul edilmektedir (Alkan,2015,6692). Sürdürülebilir turizmin en belirgin özelliği hem yerel halkın hem de ziyaretçilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve birer ekonomik kaynak olarak kullanılan turistik çekiciliklerin zenginleştirilip korunmasıdır (Edgel, 2006; Alkan, 2015,6693).

Kültür turizmi, kültürel kaynaklar üzerine kurulmuş bir turizm çeşididir (Alaeddinoğlu, Yıldız, 2007). Kültür turizmi doğal, tarihi ve kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında, bölgenin turizmüne yönelik talep oluşturmada ve talebin artırılmasında önemli bir etkidir. Kültür turizminin gelir attractıcı etkisinin yanında kültürel değerlerin korunması ve bölgenin potansiyelinin doğru kullanılabilmesi gibi birçok fayda sağladığı gözlenmektedir. Bunun için de tüm paydaşların işbirliği içinde çalışması ve doğru turizm politikalarının belirlenmesi en akılcı yol olacaktır. Türkiye bulunduğu konum nedeni ile farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış bir ülkedir. Bu nedenle kültürel anlamda sahip olduğu zenginlikleri turizmin hizmetine sunarak yüksek verim sağlaması mümkündür. Kültürel miras bakımından farklı değerleri bünyesinde barındıran illerden biri de Trabzon'dur (Er-Bardakoğlu, 2016,96).

Trabzon, kültürel açıdan zengin bir potansiyele sahip olmasına rağmen bu potansiyelini gerektiği şekilde değerlendirememekte, turizmin 12 aya yayılmasında sıkıntılar yaşanmaktadır. Çalışma kapsamında; Doğu Karadeniz Bölgesinin alternatif turizm faaliyetleri, tarihi çevresi ve Ortahisar mahallesinde yeni kültür merkezinin batısında yer alan Bizans döneminin Trabzon'daki en önemli dini yapısı olan Chrisokephalos Kilisesi, bugünkü adı ile Ortahisar Fatih Büyük Camii ele alınacaktır. Bugün Trabzon'da Osmanlı sanatının en iyi süsleme örneklerinin yansıtıldığı camii olarak bilinen Ortahisar Fatih Büyük Camii'nin bölgedeki turizm bağlamında yarattığı sürdürülebilir gelişimi irdelenecektir.

Sürdürülebilirlik Kavramı

İnsanların yaşam süreçleri içerisinde birtakım değerlerin değişmesi çok olağan bir olgudur. Değişmek, vazgeçilmez bir süreçtir, ancak değişimin boyutu, koşulları ve sonuçları dikkate alındığında birtakım değerlerin değişmesi sırasında sürdürülebilir olanların da korunması ve sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir (Beyhan, 2005,79).

Sürdürülebilirlik kavramı; ekolojik, toplumsal, politik ve ekonomik pek çok alanda genişleyen bir etki alanına sahiptir. Kitlesele turizm faaliyetlerinin günlük yaşamın bir parçası haline gelmesi ve sanayi devrimi sonrasında gelişen ağır endüstriler, sağladıkları faydanın yanı sıra, çevre üzerinde yok edici bir tahribata neden olmuşlardır. Buna ilave olarak, hızlı nüfus artışı ve aşırı doğal kaynak tüketimi sonucu ortaya çıkan bozulma; çevrenin korunmasını zorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla toplumlarda aşırı ve bilinçsiz doğal kaynak tüketimine karşı bir tepki oluşturmuştur. Bu çerçevede sürdürülebilirlik, "günümüzün ihtiyaçlarının gelecek nesillerin yaşam standartlarını zedelemekten karşılanması" olarak kabul edilebilir (Garda, Temizel, 2016,84). Dünyanın en büyük ve en hızlı gelişen sanayilerinden olan turizm başta insan olmak üzere tüm canlılar ve çevre üzerinde hem olumlu, hem de olumsuz sonuçlar üretebilir. Bu olumsuz sonuçları en aza indirebilmek için turizmi sürdürülebilirlik kavramı ile birlikte ele almak gereklidir.

Sürdürülebilir Turizm ve Kültür Turizmi

Sürdürülebilir turizm kavramının temelini sürdürülebilir gelişme kavramı oluşturmaktadır. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Brundtland Raporunda (1987) sürdürülebilir gelişme; "...gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama kapasitesinden ödün verilmeden bugünün nesillerinin ihtiyaçlarını karşılayan bir kalkınma modelidir..." şeklinde tanımlanmıştır (IISD, 2010, s. 8; Acuner, 2015,63). Diğer bir tanım "gelecek için fırsatları koruyup geliştirmeyi gözeterek, turistlerin ve ev sahipliği yapan bölgelerin ihtiyaçlarını karşılayan turizm gelişmesi" şeklindedir. Bu ve benzeri tanımlarda sürdürülebilir turizm, doğal ve kültürel kaynakların, hem geleceği düşünerek kullanılması hem de turizm sermayesinin, mevcut ziyaretçilerin ve yöre halkının amaçlarının maksimum düzeyde karşılanması şeklinde betimlenir. Sürdürülebilir turizm bir turizm çeşidi değil, daha çok turizmin tüm türleri için geçerli olması öngörülen temel bir koruma yaklaşımıdır (Erdoğan, 2013).

Kültür ve tabiat varlıklarından, tarihi, arkeolojik, kentsel ve doğal sitler, anıt, ören yeri, höyük, tümülüs, külliye, cami, kilise gibi maddesel kültür kalıntıları kültürel mirası oluşturan unsurlardır ve bu unsurlar yasalarda korunması gereken yerler olarak belirtilmektedir (Doğaner, 2003, 2; Emekli, 2006,56). Kültür ve turizm arasındaki ilişki; kültürün turizme yol açması ve turistlerin gittikleri gezdikleri yerlerin kültürüne etkileri olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır (Usta, 2001, 87; Emekli, 2006,54). Kültür turizmi, geliştiği yerlerin tarihi ve kültürel mirasının korunması konusunda etkili olduğu gibi ekonomik açıdan da kazançlar sağlamaktadır. Kültür turizmi, sürdürülebilirlik ilke ve politikaları ile geliştirilirse, yerel, kültürel değerlerin küreselleşme karşısında yok olmasını engelleyici bir özelliğe sahip olmaktadır. Diğer bir ifade ile turizm, kültürel mirasın korunmasında bir araç haline getirilebilmektedir. Ancak kültür turizmi, sürdürülebilirlik ilkelerine dayalı planlarla geliştirilemezse, yörelerin sahip olduğu kültürel varlıklar üzerinde olumsuz etkilere de neden olmaktadır. Bunun sonucunda ise, yerel kültürel varlıkların bozulması, yabancılaşması ve orijinalliğini kaybetmesi söz konusu olmaktadır (Meydan Uygur, Bayhan, 2007,30).

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada; Trabzon ili Ortahisar mahalleside yer alan Trabzon'un fethinin ve İslâşma sürecinin sembolü olan Fatih Büyük Cami, zaman içerisinde değişen yapı formunu ve elemanlarını ortaya koymak amacıyla günümüzdeki mevcut kullanım durumu üzerinden fiziksel değişimleriyle incelenmiştir. Fiziksel değişim, zaman içerisinde mekânların ya da işlevlerin eklenmesi ya da değişmesi anlamında ele alınmıştır. Fonksiyonlara bağlı olarak eklenen ya da değişen mekanlar/işlevler yapının sürdürülebilir gelişimi için önem teşkil etmektedir. Yapı içindeki bu değişimleri ortaya koymak için fiziksel değişim tabloları oluşturulmuştur. Ortahisar Fatih Büyük Cami'ndeki eklemeler ve tadilatlı kısımlar, üç dönem içerisinde meydana gelen mekânsal/işlevsel değişimler rölöve ve restitüsyon raporlarına bakılarak ve yerinde incelemeler sonucunda ortaya konmuştur.

BULGULAR

Çalışma Alanı: Trabzon, Fatih Büyük Cami

Doğu Karadeniz Bölgesinin tarih ve sosyo-kültürel açıdan en önemli merkezi olan Trabzon, kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bölgenin iklim ve arazi dolayısıyla arkeolojik araştırmalara uygun olmayışı, kesin kuruluş tarihini belirlemede bazı güçlükleri

beraberinde getirmektedir. Fakat yapılan bazı yüzey araştırmaları ve mağara sondajları bölgenin binlerce yıldır iskana açık olduğunu ispat etmektedir. Doğal güzelliklerinin yanı sıra tarihi geçmişi, mimari ve sanatsal yapıları ile tanınan Trabzon Anadolu'nun kuzeydoğusun da yer alan önemli bir liman kentidir. Dar bir sahil şeridinin ardından denize dikey uzanan dağlık bir araziye sahip olan ilin merkezi Boztepe (Antic Minthron Tepesi) üzerine kurulmuştur. Antik çağ döneminde Eusebius'a göre şehrin kuruluş tarihi MÖ 756 olmasına rağmen şehrin tarihinin daha da eskilere dayandığı söylenmektedir.

Tarihten bu yana şehrin merkezi konumundaki Ortahisar mahallesinde yer alan Fatih Büyük Camii, fethin de en önemli sembolüdür. Panagia Chrysocephalos Kilise'si Fatih Sultan Mehmet tarafından Trabzon'un fethinden hemen sonra, İslamiyet'i yaymak amacıyla camiye çevrilmiş olması 200 yıllık İslamlaşma sürecini başlatmıştır.

Ortahisar her devirde şehrin merkezi olmuş, Yavuz Sultan Selim bu mahalledeki sarayda valilik yapmış, Kanuni burada doğmuş, diğer Trabzon valileri şehri buradan idare etmişlerdir. Osmanlı döneminde ilk vilayet binası burada hizmete açılmıştır. Zağnos ve tabakhane köprüleri arasında yer alan Fatih Büyük Cami şehri baştanbaşa kesen ana cadde üzerindedir. Fatih Büyük Cami, eski şehir surları içerisinde, Ortahisar'dadır. Şehrin en büyük katedral klisesidir. Üç nefli yapı üzeri kubbe ile örtülü bir transept, narteks, dış narteks ve kuzey girişinden oluşmaktadır. Mevcut tek apsis orta nef sonunda yer almaktadır. Var olan küçük apsisin yapıya sonradan eklenmiş olabileceği belirtilmektedir (Tuluk, Düzenli, 2010,102)

Yapının Tarihçesi

Yapının inşa tarihi kesin olarak bilinmese de tahminen Konstantin'in bölgeyi yönetimine verdiği yeğeni tarafından 914 yılında yaptırılmıştır. Komnenosların katedrali olarak nitelen bu kilisedeki bir ikonanın altın halesinden dolayı "Panagia Chrysokeplalos Virgin (Altın Başlı Meryem Klisesi)" olarak adlandırılmıştır. Ayrıca çatısının bakır yaldızlı yapraklarla örtülü olması, güneş vurduğunda altın gibi parlaması da kiliseye bu ismin verilmesinde bir sebeptir.

Kilisenin I.Andronikos (1222-1235) tarafından St. Eugenios Kilisesi (Yeni Cuma Camii) ile birlikte genişletildiği bilinmektedir. Şimdiki yapının ise Komnenler döneminde Hamitoğullarının 1314 yılında burasını yakıp yıkmalarından sonar Alexios tarafından esaslı bir onarıma alındığı bilinmektedir. Yapı Trabzon'un fethine kadar(1461) kilise ve metropolithane olarak kullanılmıştır. (Kara, 2013,10)

1461 yılında Fatih Sultan Mehmet Han tarafından şehrin fethedilmesiyle birlikte, kentin en önemli mabedi olan Panagia Chrysokeplalos kilisesi camiye çevrilmiştir. Fethin sembolü Kabul edilen yapı, Osmanlı döneminde Cami-I Atik (eski Cami) adıyla anılmıştır. Bu mahallede müslüman nüfusu artırmak ve camiye cemaat kazandırmak için Camiye bitişik sıbyan mektebi, medrese yapılmıştır. Yapının camiye çevrilmesiyle birlikte giriş kuzeye alınmış, çan kulesinin yerine bir minare yapılmıştır, iç kısma ise mihrap ve minber eklenmiştir. (Kara, 2013,10)

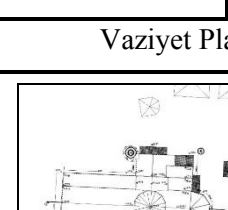
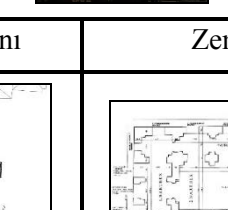
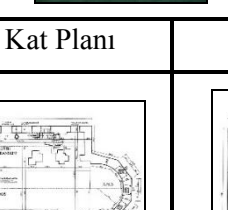
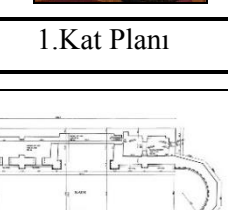
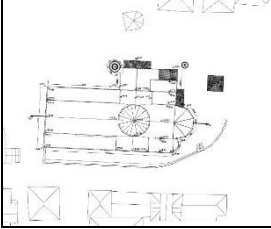
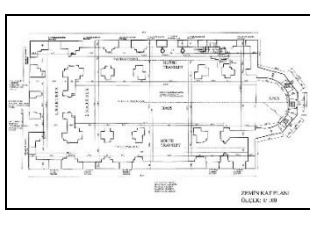
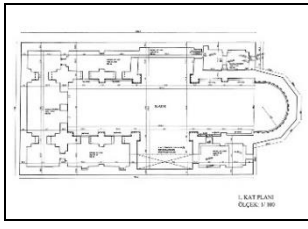
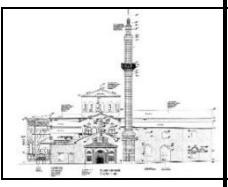
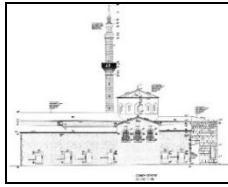
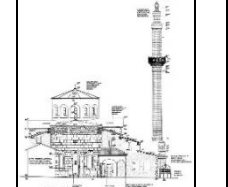
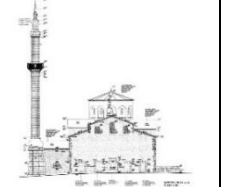
Yapının bilinen en eski onarımı fetihten sonra H.839/M.1468 yılında olmuştur. Daha sonra cami ve çevresi gelişmiş, medresesi, kütüphanesi, müderris evleri, sıbyan mektebi ve en son muvakkithanesi ile bir külliye oluşturulmuştur. 1865 yılında çıkan bir yangın sonucunda cami zarar görmüş, medrese ve kütüphane yanmıştır. (Kara, 2013,10)

Ortahisar Fatih Camii, birçok onarım ve tadilat geçirmiştir. Yapının doğu cephesindeki kitabeden bu kapının 1837 yılında Osman paşa tarafından açıldığı, yine doğu cephesindeki odanın üzerindeki kitabeden de 1842 yılında Osman Paşanın vasiyeti üzerine Abdullah Paşa tarafından kütüphaneye çevrildiği anlaşılmaktadır. Batı cephesindeki kitabeden 1878 yılında bu kapının açıldığı, mihrap üzerindeki ayetin sonundaki 1901 tarihinde mihrabın onarım tarihini öğrenmekteyiz. 31 Ocak 1886 tarihinde dönemin padişahı ve V. Murad'ın emriyle

caminin zamanla çürüyen bakır örtüsü hurdaya çıkarılmış ve buradan elde edilen gelir ve gelirle yapının boy ve kilimleri yenilenmiş ayrıca şadırvan inşa edilmiştir. Yapıya bitişik medrese ve hücrelerin ne zaman yıkıldığı kesin olarak bilinmemektedir. 1971 yılında onarımda yapının doğu cephesindeki cami avlusuna şadırvan ve zeminden aşağı tuvaletler yapılmıştır. Caminin batı cephesi raptedilen Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 1980 yılında yıktırılarak cami açığa çıkarılmıştır. 1992 yılında ise avludaki şadırvan ve tuvaletler yıktırılarak daha düzgün bir şekle sokulmuş, kapı ve pencereler tamir edilmiş dış cephe boyanmıştır. Ortahisar Fatih Cami en son 2005 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından restore edilmiştir.(Kara, 2013,11)

Yapı ilk olarak klise olarak yapılmış olup, fetih sonrası cami işlevine dönüştürülmüştür. Yapılan kaynak taramasında yapının kilise olarak kullanım dönemi ve sonrasındaki cami döneminde yapıya ilaveler yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Yapının yapım tarihi 10.yüzyıl baz alınarak, günümüze kadar yapının gelişiminin irdelenmesiyle, I.dönem kilise dönemi, 2. ve 3. dönem olarak da cami kullanım dönemi esas alınarak tablolar hazırlanmıştır. Yapı hakkındaki bilgilere Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü arşivinden temin edilen Trabzon Merkez Ortahisar Fatih Büyük Cami Sanat Tarihi Raporundan ulaşılmıştır.

Tablo 1. Fatih Büyük Caminin Kimlik Tablosu

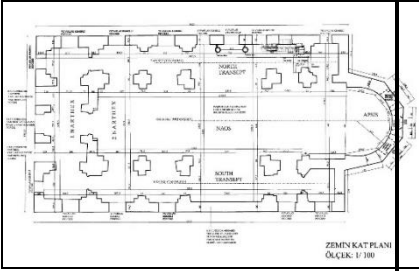
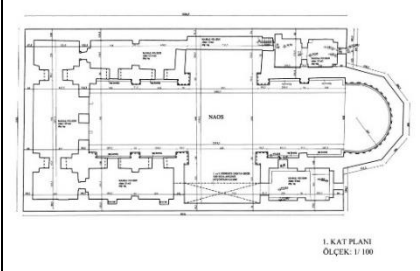
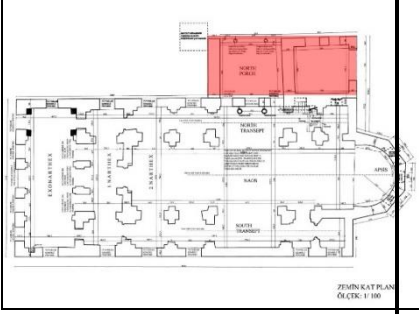
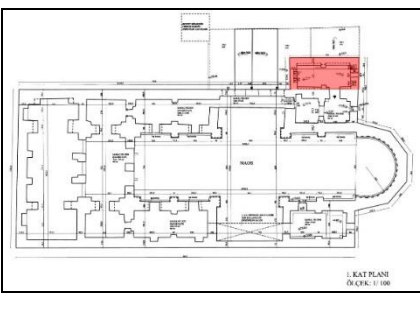

Kimlik Bilgileri	Adres	Ortahisar Mahallesi, Trabzon		
	Yapım Tarihi	914 Yılı		
	Yapı Sahibi	Vakıflar Genel Müdürlüğü		
	Mimari Özellikleri	Dini Yapı		
	Tescil Durumu	1.Grup Tescilli Yapı		
Fotoğraflar	Dış Mekan		İç Mekan	
				
				
				
Mekânsal Kurgu	Vaziyet Planı		Zemin Kat Planı	
				
Cephesel Kurgu	Kuzey	Güney	Doğu	Batı
				

Birinci Dönem (10. Yüzyıl-1461)

Kentin en büyük katedral kilisesi olan yapı, üç nefli ve tek apsisli olarak 10. Yüzyılda inşa edilmiştir. Üç nefli yapı, ilk inşa edildiği dönemde beşgen apsisi, kuzey doğu ve güney doğu cephesindeki hücreler, transeptlerin üzerini örten kubbe ve iç narteksten oluşmaktaydı. I.Andronikos tarafından 1222-1235 yılları arasında genişletilen yapıda bazı müdahaleler gerçekleşmiştir. Yapının batı cephesindeki dış narteksi de bu dönemde yapıya ilave edilmiştir. İlk defa tonozlu, bazilikal planlı olarak inşa edilen yapının kubbesinin sonradan eklendiği ve haç kollarının da beşik tonozlu bir örtüyle kapatıldığı anlaşılmaktadır. Yapının galeri katına

kuzey cephesinden muhtemelen taş basamaklı merdivenlerle çıkış sağlanmaktaydı. Yapının ikinci katı kral ailesine mensup kadınlara, galeri katı ise umuma mahsus inşa edilmiştir. Kuzey ve güney nefini çevreleyen ikinci kattan galeri katına da çıkış sağlanmaktadır. İkinci katta holler arası geçiş yuvarlak kemerli kapılarla sağlanmaktadır. (Kara, 2013,31-33)

Tablo 2: Birinci Dönem Değişimler

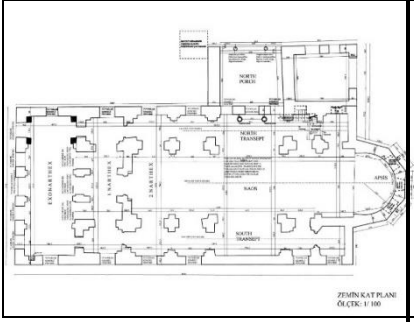
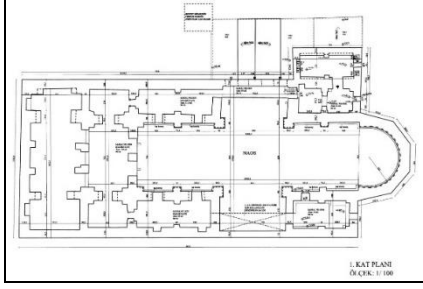
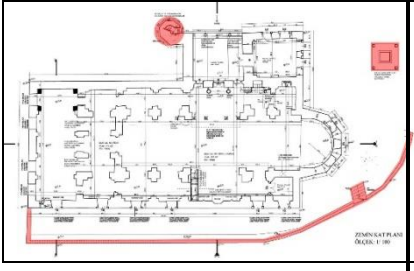
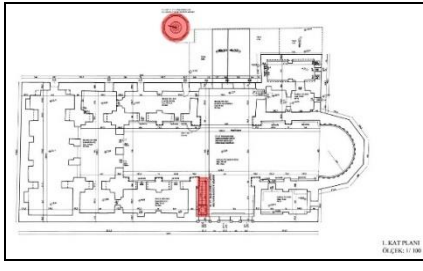

		Birinci Dönem(10. Yüzyıl-1461)	
		Zemin Kat Planı	1.Kat Planı
Fiziksel Değişim Süreci	Dönem Başlangıcı		
	Dönem Sonu		
Lejand		 Eklenen Kısımlar	 Eklenip Yıkılan Kısımlar

İkinci Dönem (1461-1837)

Yapı camiye çevrildikten sonra 20. yüzyıla kadar yapının özgünlüğünü zedelemeyecek bir takım müdahaleler gerçekleştirilmiştir. İlk olarak mihrap ve minberin eklendiği sonradan ise çan kulesinin yerine minare yapıldığı bilinmektedir. Yapının ilk mihrap ve minberi hakkında bilgi sahibi olamasak ta minarenin külahı dışında günümüze kadar özgünlüğünü koruduğu muhtemeldir. Yapıdaki gerçekleşen bazı müdahaleler şu şekildedir;

İlk olarak yapıya mihrap, minber ve minare eklenmiştir. İçeride ise mozaiklerin üzeri ise ahşap döşeme ile kapatılmış, freskler ise sıvanıp boyanmıştır. Yapının dışından başlayacak olursak; bu dönemde yapının çevresine medrese hücreleri eklenmiştir. Kilise döneminden kalan çeşme, su kuyusu, mermer bina ve mezarlık ise 19. Yüzyılda yıkılmıştır. Yapının doğu cephesine yapılan kırma çatılı, dört adet taş sütun üzerine oturan şadırvanı da 19. Yüzyılda inşa edilmiştir. Yapının kuzeyine ise muvakkithane yapılmıştır. Kuzey partalının batı köşesine de kesme taş malzeme ile inşa edilen, altıgen kaideli, soğan pabuçlu, silindirik gövdeli, tek şerefeli, muhtemelen de konik külahlı minare eklenmiştir. Yapının kilise döneminden kalan bakır örtüsü 19.yüzyılın sonuna kadar varlığını korumuştur. 31 ocak 1886 tarihinde dönemin padişahı V. Murad'ın emriyle caminin zamanla çürüyen bakır örtüsü hurdaya çıkarılmıştır ve bundan elde edilen gelire yapının boya ve kilimleri yenilenmiş ayrıca şadırvan inşa edilmiştir. (Kara, 2013,33-34)

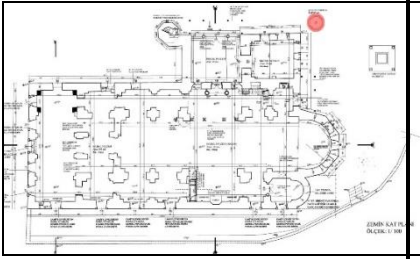
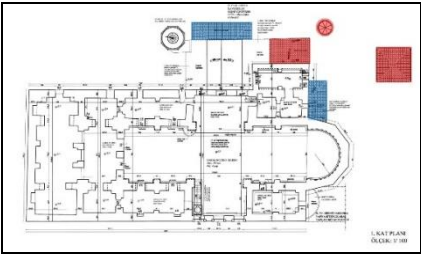

Tablo 3: İkinci Dönem Değişimler

		İkinci Dönem (1461-1837)	
		Zemin Kat Planı	1.Kat Planı
Fiziksel Değişim Süreci	Dönem Başlangıcı		
	Dönem Sonu		
Lejand		 Eklenen Kısımlar	 Eklenip Yıkılan Kısımlar

Üçüncü Dönem (1837-1965)

Mihrap üzerindeki kitabeden yapının 1901 yılında onarım gördüğünü anlamaktayız. 20.yüzyılın başlarından itibaren yapıda bazı değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Yapının doğu cephesindeki şadırvan ve çeşme 1970 yılından önce kaldırılmıştır. 1886 yılında yapının doğusunda bir şadırvan yapılmıştır. Yapının doğu cephesine bitişik olarak da sıbyan mektebi yapılmıştır. Bu dönemde cephede gerçekleşen ilk müdahale kitabeden de anlaşılacağı üzere kuzey nefin doğu cephesine 1837 tarihinde açılan ilk giriş kapısıdır. Yapının batı cephesinde de bir takım müdahaleler gerçekleşmiştir. Yapıya girişi sağlayan dış narteksin kapatılan kapısı ve kapının her iki yanındaki yuvarlak kemerli pencereler, basık kemerli olarak değiştirilmiştir. Yapı camiye çevrildiği dönemde kuzey cephesinden giriş sağlandığı için muhtemelen kapatılan batı kapısı kitabesinden de anlaşılacağı üzere 1878 yılında yeniden açılmıştır. 19.yüzyılda da kuzey portalının önüne üç bölümlü, kırma çatılı, ahşap sundurma eklenmiştir. Daha sonra 19.yüzyılda konik külah kaldırılarak, günümüzde de mevcut olan barok tarzında külah ilave edilmiştir. Yapının kuzeybatı cephesinden nartekse açılan yuvarlak kemerli, ahşap kapıda muhtemelen 19.yüzyılda açılmıştır. Yapının kuzeybatı duvarına bitişik olarak, zemin katı dükkan, üst katı medrese olarak kullanılan bölüm inşa edilmiştir. Kuzeydoğu bitişğine ise ilk olarak sıbyan mektebi, sonradan da su deposu olarak kullanılan küçük bir oda eklenmiştir. Bu odanın 1842 yılında Abdullah Paşa tarafından kütüphane yapıldığı bilinmektedir. 1970'li yıllara doğru yapının kuzeybatı cephesine bitişik Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün hizmet binası yapılmış, 1980 yılında da yıktırılarak yapının cephesi açığa çıkarılmıştır. 1961 yılından sonra yapının günümüzde kadınlar mahfili olarak kullanılan bölümü, su deposu yapılmış ve doğu duvarına musluklar eklenerek abdest alma yeri oluşturulmuştur. 1971 yılında zeminden aşağı tuvaletler yapılmıştır. 1992 yılında ise şadırvan ve tuvaletler avlunun altına alınmıştır. (Kara, 2013,35-37)

Tablo 4: Üçüncü Dönem Değişimler

		Üçüncü Dönem (1837-1965)	
Fiziksel Değişim Süreci	Dönem Başlangıcı	Zemin Kat Planı	1.Kat Planı
	Dönem Sonu		
Lejand	 Eklenecek Kısımlar	 Eklenip Yıkılan Kısımlar	

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Kültür turizmi birçok bilim insanı tarafından farklı tanımlanmıştır. Silberg'e göre kültürel turizm, bir toplumun, bölgenin veya bir grubun tarihsel, sanatsal, bilimsel veya yaşam tarzı ile tamamen veya kısmen motive olmuş yabancı bir ülkeden gelen kişilerin ziyareti olarak kabul görmektedir (Mccan and Ray, 2003: 59). Kültürel turizm, kültürel kaynaklar üzerine inşa edilmiştir ve kültürel kaynakların yaşatılarak nesilden nesile aktarılmasına önyak olmuştur. Bu kaynaklar, eski eserlerle birlikte yaşayan insanların yaşam biçimleri, yeme içme alışkanlıkları, el sanatları gibi geçmişten bugüne kadar gelmiş tüm kültürel öğeler olarak sayılabilir. Tüm bu öğelerin bir toplumda gelenek haline gelmesi o coğrafya da şimdiye kadar yaşamış olan tüm medeniyetlerin izleriyle şekillenmektedir.

Rızaoğlu'na göre ise, insanların kültürel açıdan zengin yöreleri görmek, gittikçe kaybolan yaşam biçimlerini öğrenmek ve izlemek, kültürel değerleri bir anı olarak korumak amacıyla yapılan gezi çeşididir. Kültür turizmi, kültürel kaynaklar üzerine kurulmuş bir turizm çeşididir (Alaeddinoğlu, Yıldız, 2007). Sürdürülebilir turizm kapsamında; kentin simgesi haline gelmiş geçmiş dönemlerden izler taşıyan tüm eseler birer kültürel miras olarak korunmakta ve turizme hizmet edebilmesi için de belirli dönemlerde yenilemeler, değişiklikler yapılarak varlıklarını koruması sağlanabilmektedir. Bölgedeki sürdürülebilir turizm ile Fatih Büyük Camii, Panagia Chrysocephalos Kilisesi olduğu dönemden bu yana gelişim göstermektedir. Çalışma kapsamında özellikle sürdürülebilir kültürel değişimi gösteren zamana bağlı 3 ayrı dönem ele alınmıştır.

Trabzon ili Ortahisar mahallesinde yer alan Osmanlı sanatının en iyi süsleme örneklerinin yansıtıldığı camii olarak bilinen eski adıyla Panagia Chrysokephalos Kilisesi şimdiki adıyla Ortahisar Fatih Büyük Camii kentin en büyük katedral kilisesidir. Yapının yapım tarihi 10.yüzyıl baz alınarak, günümüze kadar yapının gelişiminin irdelenmesiyle, I.dönem kilise

dönemi, 2. ve 3.dönem olarak da cami kullanım dönemi esas alınarak geçirdiği dönemler boyunca sürdürülebilir gelişimi analiz tabloları ile ortaya koyulmuştur.

Çalışma kapsamında ele alınan Trabzon ili Ortahisar Mahallesi'nde bulunan Fatih Büyük Cami için röleve ve restitüsyon raporları ve yerinde gözlem sonucu analiz tabloları oluşturulmuştur. Tablolarda, ilk olarak caminin kimlik bilgileri, mimari özellikleri, mekânsal ve cephesel kurgu oluşturulmuştur. Kimlik bilgileri; adres, yapım tarihi, yapı sahibi ve kullanım durumundan oluşmaktadır. Mimari özellikleri, yapının kullanılan işlevi ve tescil durumunu içermektedir. Fotoğrafları içeren bölümü; caminin detaylı anlatımını iç mekan ve dış mekan fotoğrafları ile ortaya konmuştur. Mekânsal kurgu da, vaziyet, zemin kat ve 1. kat planı verilmektedir. Cephesel kurgu da, kuzey, güney, doğu ve batı cephesi çizimleri yerleştirilmiştir (Tablo 1).

Gayrimenkul eski eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 14.12.1974 tarih ve 8195 sayılı kararı ile anıt eser olarak tescillenmiş olan, Ortahisar Fatih Büyük Cami, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 04.09.1985 tarih ve 1426 sayılı kararı ile de tescil kaydı devam eden anıt eseler listesinde de yer almaktadır. Bugün ki durumuyla mülkiyeti Fatih Sultan Mehmet Vakfına, bakım ve sorumluluğu ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir.

Yapı ilk olarak kilise olarak yapılmış olup, fetih sonrası cami işlevine dönüştürülmüştür. Yapılan kaynak taramasında yapının kilise olarak kullanım dönemi ve sonrasındaki cami döneminde yapıya ilaveler yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu çalışma oluşturulurken eski fotoğraflar ve yapı hakkındaki mevcut bilgilerden yararlanılırken, yapının hakkındaki bilgilerde en önemli kaynak olan Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden temin edilen Trabzon Merkez Ortahisar Fatih Büyük Cami Sanat Tarihi Raporudur.

Ülkemiz toprakları birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve dolayısı ile de farklı kültürlerin izlerini taşıyan çok değerli eserleri barındırmaktadır. Bu eserlerden özellikle dini yapılar geçmişte bu topraklarda yaşamış kültürleri buraya çekmektedir.

Ülkemizin tarihi ve sahip olduğu kültürel mirasları sürdürülebilir kültür turizmi için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Ülkede bulunan kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması için, tarihi çevrenin korunması, geliştirilmesi ve tarihi çevre içinde yer alan değerlerin turizm amaçlı kullanımlarının sağlanması ve bu doğrultuda kültürel varlıklara gerekli önemin verilmesi dikkat edilmesi gereken bir konudur.

Doğu Karadeniz Bölgesinde alternatif turizm faaliyetleri, tarihi çevresi ve doğal mimarisi ile Trabzon/Ortahisar mahallesinde bulunan Fatih Büyük Cami, sürekli gelişen ve çevresini etkileyen bir değişim ile sürdürülebilir turizm kaynağı olarak kent için önemli konumdadır. Geçirdiği zamana bağlı dönemsel değişiklikler ile de kültür turizmi için değerli olmaya devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Acuner, E. (2015). Zigana Turizm Merkezi'nin Sürdürülebilir Turizm Kriterleri Çerçevesinde Yerel Destinasyon Yönetim Örgütleri Tarafından Değerlendirilmesi , Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi 1,62-93, Ankara.
- Alaeddinoğlu, F., Yıldız, M. Z., (2007). Türkiye'de Kültür Turizmi Ve Algılanışı, ICANAS 38, 10-15 Eylül 2007, 21-33.
- Alkan, C. (2015). Sürdürülebilir Turizm: Alaçatı Destinasyonuna Yönelik Bir Uygulama, Journal Of Yasar University, 10/40, 6692-6710.
- Beyhan, Ş.G. (2005). Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm Ve Kimlik Modeli, İtü Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, 79-87.
- Doğaner, S. (2003). Miras turizminin coğrafi kaynakları ve korunması, Coğrafi Çevre Koruma Turizm Sempozyumu (16-18 Nisan 2003) Bildiri kitabı, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., 1-8, İzmir.
- Edgell, Sr. D. L. (2006). Managing Sustainable Tourism a Legacy for the Future, Haworth Press, NewYork.
- Er, Ö.-Bardakoğlu, Ö. (2016). Kültürel Mirasın Sürdürülebilir Turizm Ürünü Çeşidi Olarak Değerlendirilmesi: Edirne Örneği, İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, 95-111.
- Erdoğan, N., (2013). Sıkça Sorulan Sorular: Sürdürülebilir Turizm, Ekoturizm, Doğa Turizmi Farklılıkları Nelerdir Ya Da Farklı Mı?, Doğa Turizmi Master Planları Hazırlanması Sürecinde Alternatif Turizm Gelişimi İmkanlarının Batı Karadeniz ve Zonguldak Özelinde Değerlendirilmesi Sempozyumu, Zonguldak, 11-12 Ocak 2013.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, Kültür Ve Turizm: Kültürel Turizm, Ege Coğrafya Dergisi, 15,51-59, İzmir.
- Garda, B., Temizel, M. (2016). Sürdürülebilir Turizm Çeşitleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Ve Teknik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 12, 2016, 83-103, Konya.
- Kara, B. (2013). Trabzon Merkez Ortahisar Fatih Büyük Cami, Sanat Tarihi Raporu, Trabzon Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivi.
- McCain, G.-Ray, N. M. (2003). Legacy Tourism: The Search For Personel Meaning In Heritage Travel, Tourism Management 24,713-717.
- Meydan Uygur, S., Baykan, E. (2007). Kültür Turizmi Ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, 30-49.
- Tuluk, Ö.İ., Düzenli, H.İ. (2010). Trabzon Kent Mirası, İstanbul : Klasik Yayınları, 1. Bs.
- Usta, Ö. (2001). Turizm 1-2, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.